ISBN - 978-81-948515-5-4

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य

अण्णा भाऊ साठे

संपादक
डॉ.शिवशंकर कसबे
डॉ.संग्राम टेकले

Sahityapratibhecha Surya: Anna Bhau Sathe

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य: अण्णा भाऊ साठे

प्रकाशक व मुद्रक

शौर्य पब्लिकेशन,

अरुण गोदाम,

खाडगाव रोड, कपील नगर, लातूर-४१३५१२

मो. न. ८१४९६६८९९९

प्रथम आवृत्ती : ०१ जानेवारी २०२१

ISBN : ९७८-८१-९४८५१५-५-४

सर्वहक्क : डॉ. शिवशंकर कसबे, डॉ. संग्राम टेकले

मुखपृष्ठ सजावट - व्यंकटेश रेड्डी

अक्षरजुळणी

डॉ. वितेश भारत निकते, लातूर

मो. न. ९८८१८२१९०३

मूल्य : ४०० /-

नोट - या पुस्तकातील सर्व मते आणि अभिप्राय संबंधित लेखकांची [illegible] त्यासंबंधी संपादक, प्रकाशक, मुद्रक व वितरक सहमत असतीलच असे [illegible]

१०. वैजयंता : कादंबरी ते चित्रपट एक अनुबंध ८१
डॉ. जयदेवी पवार,
११. सैराट आधीचं सैराट-अण्णा भाऊंच्या आवडीतलं
प्रखर जातवास्तव ८६
प्रा. निलेश पाटील
१२. लोकसमुहाची संघर्षगाथा: फकिरा ९५
डॉ. प्रकाश सूर्यवंशी
१३. फकिरा: एक अवलोकन १०५
प्रा. शिवाजी मोहाळे
१४. 'फकिरा' मधील अर्थकारण: चिंतनाचा विषय ११०
डॉ. शिवराज पाटील
१५. अण्णा भाऊ साठे यांची कांदबरी ११४
डॉ. गोविंद उफाडे
१६. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरी वाङ्मयाचा मागोवा १२३
डॉ. लक्ष्मीकांत कुलकर्णी
१७. नव्या क्रांतीचे नाव फकिरा: एक चिंतन १३२
प्रा. डोंगरे मनिषा सदाशिव

विभाग तिसरा

अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील जीवन जाणिवा

१८. भारतातील दारिद्र्याचे भाष्यकार : अण्णा भाऊ साठे १३८
डॉ. राजशेखर सोलापुरे
१९. उपेक्षितांचे भाष्यकार: अण्णा भाऊ साठे १४४
डॉ. शिवशंकर कसबे
२०. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील मानवतावादी
मूल्यविचार १५५
डॉ. दीपक सुभाषराव सूर्यवंशी
२१. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील सामाजिकता १६१
डॉ. विद्यादेवी कांबळे

१९. उपेक्षितांचे भाष्यकार: अण्णा भाऊ साठे

डॉ. शिवशंकर कसबे
लोकप्रशासन विभाग, दयानंद कला महाविद्यालय लातूर.

प्रास्ताविक :-

मानव हा समाजप्रिय प्राणी आहे. दैनंदिन व्यवहारात समाज हा आ धर्म, जात, वंश, वर्ग, लिंग, इत्यादी भेदातील स्त्री पुरुषांचा जनसमुदा अर्थाने वापरला जातो. देशवाचक, समूहवाचक, धर्मवाचक, इत्यादी विविध अ हा शब्द व्यावहारिक भाषेत वापरला जातो. परंतु, या सर्वाहून वेगळा समाजशास्त्रीय अर्थ या संकल्पनेमागे आहे. त्यादृष्टीने समाज हा एक सह व सहकारी सामाजिक समूह असून त्यातील सभासदांनी एकमेकांतील आप विषयक संघटित विकसित केला आहे. मनुष्य समाजात असला म्हणजे आनंद मिळतो परिवार, विद्यालय, खेळ, नाटय, संगीत, साहित्य पंथ, संप्रदाय, सभासंमेलने, उत्सव, समारोह इ.नावाखाली चाललेले उद्योग त्याच्या सामाजिकतेची ग्वाही देतात. ज्या समाजात आपण जन्म समाजाबद्दल कृतज्ञता असणे क्रमप्राप्त असते यामुळे समाजाच्या प्र हितकारक व उपयुक्त अशी कृती करण्याची तीव्र इच्छा म्हणजे सा बांधिलकी होय.

सामाजिक भावना ज्या व्यक्ती जवळ अधिक प्रमाणात असेल प्रमाणात श्रेष्ठ मानला जातो. सर्व महापुरुषांच्या चरित्राचे हेच सार आहे श्रेष्ठत्वाचे हेच गमक आहे. अण्णा भाऊ साठे जातवर्गीय हितसंबंधाच्या विरोधी आहेत प्रखर बुद्धिमत्ता, समता, स्वातंत्र्य, विश्वबंधुत्व, समाजवाद यांच्या वैचारिक साधनेवर अण्णा भाऊचा वाङ्मयीन दृष्टिकोन उभा आहे भाऊ हे सामाजिक बांधिलकी मानणारे साहित्यिक होय. त्यांच्या मते सा समाज परिवर्तनाचे प्रभावी शस्त्र आहे अशी त्यांची भूमिका होती. त्यामु भाऊच्या मूळ लेखनाच्या प्रेरणा कम्युनिस्ट चळवळीत नसून आंबे त्यांच्या साहित्यात उपेक्षितांच्या अंतरंगातील लढाऊपणा, क्रांतिकारकता, हटवादी वृत्ती, करारी वृत्ती, इत्यादी जीवनस्पर्शी चित्र फकिरा ही कादंबरी उपेक्षीत दीनदलितांच्या स्वातंत्र्यलढ्याचा अनमोल महाराष्ट्राच्या सामाजिक राजकीय व प्रबोधनाच्या परिवर्तनवादी फुले-आंबेडकरांनंतरचा सच्चा जात वर्ग जाणिवेचा क्रांतिकारी साहित्य

संदर्भग्रंथ सूची:-

१) गुरव बाबुराव (१९९१) अण्णा भाऊ साठे समाज विचार [illegible]
लोकवाड्मय ग्रह मुंबई.

२) डांगळे अर्जुन व इतर(संपा) (१९९८) लोकशाहीर अण्णा [illegible]
वाड्मय महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ मुंबई.

३) सगट अंबादास (२०१२) अण्णा भाऊ साठे व्यक्ती आणि वांड्मय [illegible]
साधना प्रकाशन प्रथम आवृत्ती पुणे.

४) गादेकर माधव (जुलै २०११) अण्णा भाऊ साठे साहित्य [illegible]
प्रकाशन औरंगाबाद.

५) जवळगेकर शिवाजी(संपा) (ऑगस्ट २००८) जननायक [illegible]
प्रथमावृत्ती साहित्यभूषण अण्णा भाऊ साठे कला अकादमी व संशोधन [illegible]

६) मस्के राजकुमार (संपा) (एप्रिल २०१९) अण्णा भाऊ साठे व्यक्ती [illegible]
समीक्षा, युगप्रवर्तक प्रकाशन लातूर.

७) कऱ्हाडे स.दा (२००१) अण्णा भाऊ साठे व्यक्तित्व आणि कृतित्व [illegible]
प्रकाशन औरंगाबाद.

८) गोळे रवींद्र (२०१९)लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे व्यास क्रिएशन्स [illegible]

९)Wikipedia-com

१०) पी विठ्ठल संपा.(२०१७) जनवादि साहित्यिक अण्णा भाऊ साठे [illegible]
पब्लिकेशन पुणे.

११) लाड श्रीकांत संपा. (नोव्हेंबर १९६९) युगांतर मुंबई.

१२) गंधे दिवाकर संपा. (०१ नोव्हेंबर १९९३) लोकराज्य, मुंबई.

१३) सकट जगन्नाथ संपा. (०१ ऑगस्ट १९९५) लोकशाहीर अण्णा [illegible]
अमृत महोत्सव विशेषांक पुणे.

संपादक परिचय -

प्रा.डॉ. शिवशंकर दगडू कसबे

पत्ता : मु. क्रांतीनगर, खाडगाव रोड, लातूर
ता.जि. लातूर (महाराष्ट्र)

भ्रमणभाष् : 9960654842

ई-मेल : kasbe_shiv@rediffmail.com

शिक्षण : एम.ए., पीएच.डी., नेट, सेट (लोकप्रशासन)

अध्यापन कार्य : दयानंद कला महाविद्यालय, लातूर

प्रकाशित ग्रंथ :
- लोकप्रशासनाची मूलतत्त्वे
- साहित्यप्रतिभेचा सूर्य : अण्णा भाऊ साठे (संपादित)

संपादक परिचय -

प्रा.डॉ. संग्राम मदन टेकले

पत्ता : मु. कोयाजीवाडी, पो.सावरी,
ता.निलंगा, जि. लातूर (महाराष्ट्र)

भ्रमणभाष् : 9767475537

ई-मेल : sangramtekale39@gmail. com

शिक्षण : एम.ए., बी.एड., एम.फिल., पीएच.डी., सेट, नेट (मराठी)

अध्यापन कार्य : श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख महिला महाविद्यालय, लातूर

प्रकाशित ग्रंथ :
- मराठी कादंबरीतील भूकंपग्रस्तांचे चित्रण
- मराठी ग्रामीण कादंबरी : आस्वाद आणि समीक्षा (संपादित)
- फेसाटी : चिंतन आणि मंथन (संपादित)
- साहित्यप्रतिभेचा सूर्य : अण्णा भाऊ साठे (संपादित)

ISBN - 978-81-948515-5-4

978-81-948515-5-4

SHAURYA PUBLICATION
Latur
Publisher
Shaurya Publication

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

ISSN 2319-8648 | Impact Factor - 7.139 | Indexed (SJIF)

May 2020 Special Issue- 27 Vol.1

RADIANCE

Chief Editor
Mr. Arun B. Godam

Editor
Dr. Sunita Sangole
Dayanand College of Arts, Latur

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

SPECIAL ISSUE – 27 Vol. 1 , RADIANCE

Editor - Dr. Sunita Sangole

© All rights reserved with the College & publisher Price : Rs. 400/-

Chief Editor – Arun Godam
Latur

Published BY
Shaurya Publication
Old MIDC , Near Kirti Gold Chowk, Latur
Email- hitechresearch11@gmail.com , 8149668999

Printed By.
Shaurya Offset
Old MIDC , Near Kirti Gold Chowk, Latur
Email- hitechresearch11@gmail.com

EDITION : May 2020

21. पर्यावरण व्यवस्थापन व पर्यावरण संरक्षण कायदे 103
प्रा. दिवे वैशाली माधवराव माधवर

22. मनस्वास्थ्य आणि संगीत 106
डॉ संदीपान जगदाळे

23. महाराष्ट्रातील उपक्रमशील शाळा 109
प्रा. ईश्वर राठोड

24. राष्ट्रीय पत्रकारिता के दीपस्तंभ: माखनलाल चतुर्वेदी 112
डॉ वनिता कशिनाथ्प्पा आग्रे-पटवारी

25. Nutritional problems in Rural Community of Latur Districts children. 115
Vijaykumar Govindrao Birajdar

26. भाषिक कौशल्ये : व्यक्तिमत्व विकासाची गुरुकिल्ली 120
प्रा. राजकुमार मोरे

27. बालकामगार समस्या : प्रकार, कारणे आणि दुष्परिणाम एक समाजशास्त्रीय अभ्यास 124
सोनटक्के रमेश शंकरराव

28. राजर्षी शाहू महाराजांच्या सामाजिक प्रशासनाचे प्रारुप 130
डॉ. शिवशंकर कसबे

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 27 , Vol. 1 May 2020	Peer Reviewed SJIF	ISSN : 2319 - 8648 Impact Factor : 7.139

राजर्षी शाहू महाराजांच्या सामाजिक प्रशासनाचे प्रारुप

डॉ. शिवशंकर कसबे
लोकप्रशासन विभाग, दयानंद कला महाविद्यालय, लातूर

प्रस्तावनाः

राजर्षी शाहू महाराजांनी आधुनिक महाराष्ट्राच्या जडणघडणीत अत्यंत मोलाची भूमिका बजावली आहे. आपल्या करवीर संस्थानात त्यांनी समाजातील दुर्बल घटक, गरीब व्यक्ती, स्त्रिया, दलित यांच्या प्रगतीसाठी एक आदर्श प्रशासक म्हणून विविध योजनांची आखणी केली. तसेच शूद्रातिशूद्र, अस्पृश्यता, गुन्हेगारी, जातीसाठी विकासाची दारे खुली केली. त्यांनी आपल्या प्रशासन व्यवस्थेत बहुजन समाजातील व्यक्तीचा समावेश केला. "बुहजन हिताय बहुजन सुखाय" या ब्रिदवाक्यास केंद्रस्थानी समजून एक आदर्श प्रशासन व्यवस्थेचे प्रारुप निर्माण केले. त्यांनी केलेल्या सुधारणा केवळ करवीर संस्थाना पुरत्याच मर्यादीत नव्हत्या तर त्या संपूर्ण महाराष्ट्र व संपूर्ण देशहितासाठी लोकप्रिय ठरल्या आहेत.

शोध निबंधाची उद्दिष्टये :

1. राजर्षी शाहू महाराजांच्या सामाजिक प्रशासनाच्या प्रारुपाचे अध्ययन करणे.
2. राजर्षी शाहू महाराजांच्या सर्वांगीण कार्याचा अभ्यास करणे.
3. राजर्षी शाहू महाराजांनी प्रशासकीय व्यवस्थेत केलेल्या सुधारणात्मक कार्याचा आढावा घेणे.
4. राजर्षी शाहू महाराजांनी बहुजनांच्या शैक्षणिक, सामाजिक, आर्थिक क्षेत्रात घडवून आणलेल्या बदलाचा शोध घेणे.

संशोधनाची गृहितके :

1. राजर्षी शाहू महाराज आदर्श प्रशासक होते.
2. राजर्षी शाहू महाराजांनी घेतलेले निर्णय आजही उपयुक्त आहेत.
3. आजच्या प्रशासकामध्ये, राज्यकर्त्यांमध्ये जनहिताच्या भावनेचा अभाव आहे.

संशोधन पध्दतीः

प्रस्तुत शोध निबंध तयार करताना प्रामुख्याने द्वितीयक स्त्रोताचा आधार घेतला आहे. द्वितीय स्त्रोतामध्ये विविध संदर्भग्रंथ, नियतकालिके, आत्मचरित्रे, कोल्हापूर गॅझेटियर इत्यादी स्त्रोतांद्वारे माहिती संकलन केले आहे.

राजर्षी शाहू महाराजांच्या सामाजिक प्रशासनाचे प्रारुप :

राजर्षी शाहू महाराजांचे करवीर संस्थानातील कार्य प्रेरणादायी आहे. राजर्षी शाहू महाराजांनी आपल्या बालपणापासून प्रशासन कसे आहे व राज्यकारभारामध्ये शिरजोर इंग्रज अधिकाऱ्यांचे प्रजेशी होणारे वर्तन व ब्राह्मण मंडळीतील वरिष्ठ अधिकारी आपल्या सत्तेचा दुरूपयोग करत होते. तसेच मोठ्या प्रमाणात भ्रष्टाचार करत असत. सर सर्व गोष्टींचे अवलोकन शाहू महाराजांनी केले व बहुजन समाजातील लोकांचा प्रशासनात सहभाग वाढविण्यासाठी प्रशासनातील विविध पदावर उदा. तलाठी, पोलीस, अंगरक्षक, गुत्तेदार, माहुत इत्यादी वर अस्पृश्य शूद्रातिशूद्र यांची भरती केली.

राजर्षी शाहू महाराजांनी अनेकांना उच्च शिक्षण घेण्यासाठी शिष्यवृत्ती देऊन परदेशात पाठविले. त्यानंतर संस्थानात प्रतिष्ठेची उच्च पदे दिली. एकंदरीत आपल्या प्रशासनाच्य माध्यमातून अनेक धोरण व विविध नियम, कायदे, योजनाद्वारे सामाजिक प्रशासनाचे एक आदर्श प्रारूप निर्माण केले. त्यांनी आपल्या कालखंडात सामाजिक स्थित्यंतरासाठी आवश्यक ते विचार मांडून कृतीत आनण्यासाठरी कठोर परिश्रम घेतले. राजर्षी शाहू महाराजांच्या हाती सत्ता येण्यापूर्वी दरबारात असिस्टंट, सरसुभे, डिस्ट्रीट मॅजीस्ट्रेट, असिस्टंट जज, नायब दिवाण, मुन्सी पालीठीचे अधिकारी तसेच विविध अधिकारी व कर्मचारी वर्ग मोठयाप्रमाणात होता.

राजर्षी शाहू महाराजांनी करवीर संस्थानची राज्यसुत्रे 02 एप्रिल 1894 रोजी हाती घेताच पूर्वी असलेल्या प्रशासन मंडळाचे रूपांतर सल्लागार समितीमध्ये केले व राजाला सल्ला देण्यासाठी ही समिती निर्माण केली. शाहू महाराजांनी आपली प्रजा सुखी रहावी यासाठी त्यांनी अनेक जनकल्याणाचे उपक्रम राबविले. समतेची व ममतेची मानवताधिष्ठीत चळवळ त्यांनी सुरू केली. बहुजन समाजातील विविध जातीच्या वसतिगृहाबरोबरच अस्पृश्य समजल्या गेलेल्या महार, चांभार इत्यादी जातीसाठी वसतिगृहे स्थापन केली. तसेच शिक्षणाचा प्रचार व प्रसार केला. मागासवर्गीयांचा विकास व्हावा यासाठी आपल्या राज्यातील 50 टक्के जागा मागासवर्गीयांसाठी राखून ठेवल्यांचा जाहीरनामा काढला व आरक्षण धोरणाची प्रभावीपणे अंमलबजावणी केली.

३. जाधव रमेश, (2015) लोकराजा शाहु छत्रपती, सुरेश एजन्सी, सहावी आवृत्ती, पुणे.

४. फडके य. दि., (1986) शाहु छत्रपती आणि लोकमान्य, विद्या प्रकाशन, पुणे.

५. कांबळे उत्तम,(2003), राजर्षी शाहू महाराज आणि महिला मुक्ती, सुगावा प्रकाशन, पुणे.

६. सचदेव डी.आर. (2001) भारत में समाजकल्याण प्रशासन, किताब महल, इलाहाबाद.

७. Ghuge V.B. (1994), Rajarsri Shahu A Model ruler, Kirti Prakashan, Aurangabad.

८. Guha Ratna , Social welfare Administration, centrum press, New Delhi, first Edition vol.no. 01,2012.

९. Jain Sharda, Sankhedher M.M., Scoial Security welfare and polity, deep and deep Publication New Delhi, 2009.

१०. Joshi S.C., Social welfare Management, Rajat Publication, New delhi, 2010.

Current Global Reviewer

Indexed (SJIF)

ISSN 2319-8648

Impact Factor- 7.139

ISSN 2319-8648

Chief Editor
Arun B. Godam
Latur, Dist. Latur-413512
(Maharashtra, India)
Mob. 8149668999

SHAURYA PUBLICATION
Latur

Publisher
Shaurya Publication

ISSN 2349-1027

UGC Approved International Registered and Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INDO WESTERN RESEARCHERS

(UGC Approved & Peer Reviewed Research Journal)

Year - V, Issue - IX, Vol. - VII | **Impact Factor 3.47 (GRIFI)** | **Aug. 2017 To Jan. 2018**

Krishnai Shikshan Prasarak Mandal, Latur's

Janvikas Mahavidyalaya, Bansarola
and ICSSR Sponsored

NATIONAL SEMINAR

ON

THE ROLE OF GOVERNMENT TO PROTECT THE HUMAN RIGHTS

EDITOR IN CHIEF

Dr. Babasaheb M. Gore

Issue - IX, Vol.- VII
IWR
IMPACT FACTOR 3.47
ISSN 2349-1027
Aug. 2017 To Jan. 2018

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
46	मानवी जीवन आणि मानवाधिकार **डॉ.राम प्रल्हाद ताटे**	194
47	भारतीय संविधान आणि मानवी अधिकार **प्रा.जयंत हंसराज मोरे**	198
48	भारतीय राज्यघटना आणि मानव अधिकार **एस.एम.मुंडे**	201
49	मानव अधिकार आणि भारतीय राज्यघटना **प्रा.डॉ. एन.बी. आघाव**	203
50	मानवी हक्क आणि भारतीय राज्यघटना **प्रा. बाबुराव भिमराव जाधव**	206
51	मानवी अधिकार आणि भारतीय संविधान **शिवशंकर कसबे**	212
52	दहशतवाद आणि मानवी हक्कांचे संरक्षण **प्रा.डॉ. संगीता दत्ताजी मोरे**	216
53	मानव अधिकार आणि भारतीय राज्यघटना **प्रा.डॉ. उमाकांत ज्ञानोबा वानखेडे**	221
54	भारतीय संदर्भात मानवाधिकार **डॉ. राजेंद्र बंडु शेजुळ**	226
55	मानवाधिकार व त्याची व्याप्ती **प्रा. के. जी. कुंभारकर**	229
56	मानवाधिकाराचे प्रकार **प्रा. डॉ. संजय संदिपान चव्हाण**	233
57	भारतीय संविधान आणि मुलभूत अधिकार **डॉ. सुनिता आत्माराम टेंगसे**	237
58	मानवी हक्काचे प्रकार **प्रा. विजयसिंग भावरदोडे**	242
59	महाराष्ट्रातील भटक्या जाती-जमातीचे मानवी हक्क **जी.आर. कारिकंटे**	245
60	मानवी हक्क आणि भारतीय संविधान **प्रा. डॉ. भुजंग विठ्ठलराव पाटील**	248

IMPACT FACTOR
3.47
ISSN 2349-[illegible]
Indo Western Researchers [illegible]
Issue : IX, Vol. [illegible]
Aug. 2017 To Jan. [illegible]
www.irasg.[illegible]

51

मानवी अधिकार आणि भारतीय संविधान

शिवशंकर कसबे
संशोधक विद्यार्थी
नेताजी सुभाषचंद्र बोस महाविद्यालय,
नांदेड, जि. नांदेड (महाराष्ट्र) भारत

प्रस्तावना :

मानवी हक्क किंवा मानवी अधिकार हे मानवाचे मुलभूत हक्क आहेत. मानवी हक्क हे [illegible] असून सर्वांना समान असतात. हे हक्क उपजत असू शकतात. किंवा कायदेशीर असू शकतात. [illegible] शतकापासून मानवी हक्काचा जोरदार पुरस्कार करण्यात येऊ लागला आहे. संयुक्त राष्ट्राच्या [illegible] मानवी हक्कविषयक प्रश्नांना विशेष महत्व देण्यात येऊ लागले आहे. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या सनदेत [illegible] हक्क व मुलभूत स्वातंत्र्य यांचा आग्रह धरण्यात आला असून त्यांच्या प्रस्थापनेसाठी प्रयत्नशील [illegible] निर्धार व्यक्त केला. आज २१ व्या शतकात जागतिक पातळीवर मानवी हक्काची चर्चा अत्यंत संवदेन[illegible] होत आहे.

मानवी हक्काची चर्चा करत असताना व्यक्तीच्या दृष्टीने हक्कांना इतके महत्व का दिले [illegible] बाब समजून घेणे आवश्यक आहे. मानव हा समाजशील प्राणी आहे. समाजाचा एक अविभाज्य [illegible] नात्याने आपले जीवन जगतो. त्याला समाजात राहूनच गरजांची पूर्तता करावी लागते. हक्काची [illegible] ही समाजातच होत असते. व्यक्तीची प्रगती व्हावी यासाठी हक्काची गरज निर्माण होते. टी.एच.[illegible] असे म्हटले आहे की, 'मानवाच्या आंतरिक विकासासाठी आवश्यक असलेली बाह्य परिस्थिती [illegible] होय' पुढे जाऊन ते असे म्हणतात की, 'मानवी जागृती स्वातंत्र्याची मागणी करते स्वातंत्र्यासाठी [illegible] गरज भासते आणि हक्कांच्या रक्षणासाठी राज्य आवश्यक असते.'

मानवी हक्कांचा विकास :

मानवी हक्कांच्या अभ्यासकांच्या मते, मानवी हक्कांची संकल्पना प्राचीन काळातील [illegible] नगरराज्यांइतकीच जुनी आहे. विश्वातील प्रत्येक व्यक्तीला आपले हक्क अथक परिश्रमातून [illegible] आहेत. मानवी हक्क या संकल्पनेचा उल्लेख सर्वप्रथम 'हेन्री डेव्हीडथारो' या तत्ववेत्याने [illegible]

शासकीय शिक्षण संस्थेतून किंवा शासकीय अनुदान घेणाऱ्या संस्थेतून व इतर संस्थेतून धार्मिक शिक्षण देण्यावर बंदी असेल.

संस्कृती व शिक्षणविषयक अधिकार :

कलम २९ नुसार भारतीय नागरिकांना प्रत्येक समाज घटकास आपली विशेष भाषा लिपी व संस्कृती जोपासण्याचा पूर्ण हक्क आहे. कलम ३० नुसार सर्व अल्पसंख्याक वर्गाला आफ्ली भाषा व धर्म जोपासण्यासाठी शिक्षण संस्था स्थापन करण्याचा अधिकार दिला आहे.

घटनात्मक उपाय योजनेचा अधिकार :

भारतीय संविधानातील कलम ३२ नुसार मुलभूत अधिकाराच्या संरक्षणासाठी घटनात्मक योजनेचा अधिकार दिला आहे. या हक्कान्वये नागरिकांना आपल्या हक्काच्या रक्षणासाठी न्यायालयाकडे दाद मागता येते त्यावर त्या व्यक्तीच्या हक्कांचे सरंक्षण करण्यासाठी न्यायालय पाच प्रकारचे आदेश काढू शकते त्यान्वये बंदीप्रत्यक्षीकरण परमादेश, प्रतिषेध, उत्प्रेक्षण, अधिकार पृच्छा, याद्वारे नागरिकांच्या हक्काचे रक्षण केले जाते.

समारोप :

अशाप्रकारे भारतीय संविधानातील मुलभूत अधिकार विषयक तरतुदी, मार्गदर्शक तत्वाद्वारे देण्यात आलेले सामाजिक न्यायाचे आश्वासन प्रौढमताधिकार शोषणास प्रतिबंध इ. तरतुदी मानवी अधिकाराच्या अधिष्ठानदर्शक आहेत. भारतीय संविधानातील तरतूदीची प्रभावी अंमलबजावणी झाली नाही तरी मानव अधिकारावर आधारित समाजाची स्थापना आपण करू शकलो नाही. मागासवर्गीय, आदिवासी, स्त्रीया, बालके कामगार, शेतकरी, शेतमजूर व अन्य शोषीत पिढीला लाभ झाला नाही. कुपोषण, आदिवासीच्या समस्या, परिवर्तनासाठी विज्ञान, विवेकवाद, धर्मनिरपेक्षता, लोकशाहीप्रधान मुल्यांच्या आधारे नवीन समाज स्थापण्याच्या दिशेने स्थापण्याच्या दिशेने जागतिक पातळीवर आणि देशपातळीवर सूरू असलेल्या चळवळींना साद घालून मानव मुक्तीच्या यात्रेतील यात्री होण्याचा प्रयत्न सर्वांनी करणे आवश्यक आहे तसेच नवीन मुल्यांचा स्वीकार करून समाज न्यायाधिष्ठीत समाज स्थापण्याच्या प्रयत्नाला सहकार्य करणे आवश्यक आहे.

संदर्भ सूची :-

१. पाटील व्ही.बी. मानवी हक्क 'के' सागर पब्लिकेशन पुणे, २००९
२. कुंभार नागोराव, कुलकर्णी सुधाकर (संपा.) मानवी हक्क, महात्मा बसवेश्वर महाविद्यालय, लातूर २०१०
३. भारंबे नंदकुमार, मानवी हक्क व समाज निराली प्रकाशन पुणे, २००९
४. लोकराज्य मासिक - २० मार्च २०१०
५. लेव्हीन अनुवाद देशपांडे विकास, नॅशनल बुक ट्रस्ट ऑफ इंडिया, नई दिल्ली २००९

INDO WESTERN RESEARCHERS

ISSN 2349-1027

ISSN 2349 - 1027

Published, Printed, Owned by Sow. Mahananda B. Kamble & Edited by Dr. Babasaheb M. Gore & Printed at Indo Vision Offset, Binding & Published by Indo Asian Publication 'Gyandev - Parvati', R-9 / 139/6, Near Vishal School, L.I.C. Colony, Pragati Nagar, Latur. Dist. Latur-413531 (M.S.) India.

Editor In Chief : Dr. Babasaheb M. Gore Mob.- 9422469586